

КУРАХ Л. В.,

суддя

(Мукачівський міськрайонний суд)

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.2>

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВГЕНІКИ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

В статті вивчається історія євгенічних практик, їх сприйняття в суспільстві та в праві. Проаналізовано тематичну літературу та етимологію, які стосувалися євгеніки та ставлення до неї в древньому світі. Констатовано, що євгеніка застосовувалася та віталася ще в стародавніх країнах, про що свідчать збережені праці тогочасних мислителів.

Досліджено особливості правового регулювання та наукового вивчення євгенічних практик в Середні віки та період Просвітництва, що дало змогу виявити не лише безліч прихильників втручання в шлюбні правовідносини з метою покращення якості наступного покоління, але й нормативні правила поведінки такого роду. Проаналізовано зародження євгеніки як науки, що відбулося наприкінці 19-го століття та сталося старання Френсіса Гальтона, якого називають батьком євгеніки.

Встановлено, що стерилізація, як один з методів євгеніки став популярним на початку 20-го століття та здобув піку своєї популярності в першій половині даного століття, поширившись в правові системи більшості штатів Сполучених Штатів Америки та в багатьох європейських країн, в числі яких Норвегія, Данія, Фінляндія, Сполучені Штати, Естонія, Вільне Місто Данциг, Швейцарія, Англія, Бермуди, Канада, Мексика, Японія, Німеччина, а також Радянський Союз.

Досліджено методи та засоби євгенічних практик під час періоду Нацистського режиму, який по праву можна назвати найжахливішим та найжорстокішим за всю історію даної науки. Констатовано, що саме завдяки даному історичному періоду євгеніка є негативно сприйнятою в суспільстві і сьогодні. Встановлено, що друга половина 20-го століття присвячена розвитку прав людини та закріпленню таких норм в численних нормативних документах міжнародного права. Доведено, що є дивлячись на це, деякі з євгенічних практик, а саме селективний шлюб та стерилізація продовжують залишатися актуальними проблемами і в сучасному світі.

Вивчення сучасної ліберальної євгеніки дало змогу констатувати переродження старої євгеніки, яка продовжує залишатися контраверсійною темою в правовій науці та вирізняється тим, що селекції піддається не людина, а біологічний матеріал.

Ключові слова: євгеніка, селекція людини, стерилізація, шлюб, генетика, права людини.

Kurakh L. V. The concept and legal regulation of eugenics: a historical digression

The article studies the history of eugenic practices, their perception in society and in law. The thematic literature and etymology related to eugenics and attitude to it in the ancient world are analyzed. It is stated that eugenics was used and welcomed in ancient countries, as evidenced by the preserved works of contemporary thinkers.

The peculiarities of legal regulation and scientific study of eugenic practices in the Middle Ages and the Enlightenment were studied, which allowed to identify not only many supporters of interfering in marital relations to improve the quality of the next generation, but also regulations of this kind. The origin of eugenics as a science, which took place at the end of the 19th century and the efforts of Francis Galton, who is called the father of eugenics, is analyzed.

It has been established that sterilization as one of the methods of eugenics became popular in the early 20th century and reached the peak of its popularity in the first half of this century, spreading to the legal systems of most US states and many European countries, including Norway, Denmark, Finland, United States, Estonia, Danzig Free City, Switzerland, England, Bermuda, Canada, Mexico, Japan, Germany, and the Soviet Union.

The methods and means of eugenic practices during the period of the Nazi regime, which can rightly be called the most horrible and cruel in the history of this science, have been studied. It is stated that due to this historical period eugenics is negatively perceived in society today. It is established that the second half of the 20th century is devoted to the development of human rights and the enshrinement of such norms in numerous normative documents of international law. It has been proven that, in view of this, some of the eugenic practices, namely selective marriage and sterilization, continue to be relevant issues in the modern world.

The study of modern liberal eugenics has made it possible to state the rebirth of the old eugenics, which continues to be a controversial topic in legal science and is characterized by the fact that the selection is not human, but biological material.

Key words: *eugenics, human selection, sterilization, marriage, genetics, human rights.*

Євгенічні практики увійшли в історію людства як негативні та жорстокі явища, що найбільше асоціюються з періодом правління нацистів. Однак, історичні джерела свідчать про те, що євгеніка виникла задовго до 20-го століття, ще в період Стародавнього Риму та не обов'язково носила звірський характер.

Не дивлячись на заборону євгенічних практик в багатьох міжнародно-правових документах, а також нещодавнє закріплення такої заборони як частини права на цілісність особистості в Хартії основоположних прав ЄС, на практиці в багатьох країнах світу продовжують активно розвиватися нерівні шлюби, шлюби з розрахунку, а стерилізація в деяких національних країнах являється явищем, що не лише дозволяється, але й пропагується зі сторони влади. Окрім цього, розвиток біомедицини та генетики, увібравши в себе минулий досвід, створив нову, неврегульовану сьогодні правнучку старої євгеніки – нео-євгеніку, яка вдосконалює генетичні якості особи та її нащадків на рівні найменших складових організму людини.

В силу цього, вивчення історії євгеніки та її правового регулювання видається актуальним та являється метою даної статті.

Сам термін «євгеніка» (від грец. *Ευγενες* – породистий) походить з грецької мови і в перекладі означає «добре» і «існування, зростання», «хороший рід». Євгеніка являє собою систему вчень та практик, які направлені на покращення генетичної якості людського роду. Історичні джерела свідчать про те, що такого ефекту зазвичай намагалися добитися шляхом виключення та знищення людей та груп людей, які вважалися «неякісними» та осуджувалися за тими чи іншими критеріями, в той самий час підтримуючи та розвиваючи ті прошарки представників роду людського, які вважалися «правильними», якісними та кращими.

В основі євгенічних ідей лежать уявлення про покращання людського роду шляхом вивільнення генотипу людини від шкідливих спадкових ознак і збагачення його цінними для фізичного і розумового розвитку генами. Євгеніка, попри її спотворення і дискредитацію, послужила стимулом зародження і розвитку генетики людини та одного з її розділів – медичної генетики [1, с. 57].

Євгенічні практики та вчення зустрічаються ще в історії Древньої Греції. На той час, такі дії сприймалися як абсолютно нормальне і навіть корисне та позивне явище. Платон наполягав на застосуванні селективних практик, в результаті чого він розраховував захистити та розширити вищий клас серед населення. Подібні ідеї підтримував і Аристотель, який наполягав на тому, що держава повинна всіма можливими способами сприяти збільшенню числа осіб, що являються вищим класом.

Варто також пригадати відомі Спартанські традиції, якими було введено правило оглядати кожного новонародженого спартанця радою старійшин (Геросія), яка вирішувала чи немовля є фізично повноцінним, а отже придатним для подальшого існування. Тих же, хто не підпадав під встановлені критерії фізичного здоров'я позбавляли життя скидаючи у прірву. Хоча, варто відмітити, що доказом даного твердження слугували праці Плутарха, які були спростовані грецькими археологами в 2007 році.

Римське право містило в собі законне зобов'язання для батька негайно вбивати свою дитину, якщо вона була «значно деформована».

Дослідження історичних джерел доказує, що ідеї селективності роду людського існували і в Середньовіччі та епоху Просвітництва.

В цей період ідеї покращення спадковості потомства шляхом євгенічних практик виражалися в формі регулювання шлюбних вуз. Так, Томас Мор в «Утопії» (1516 рік) стверджував, що перед одруженням чоловік та жінка повинні були показатись один одному повністю оголеними, щоб підтвердити відсутність якихось фізичних вад. Ще далі у своїй праці «Місто Сонця» 1636 року пішов відомий філософ Фома Аквінський, який наполягав, що шлюбне життя є частиною інтересів держави, а вирішальним голосом для дозволу на шлюб повинне було заключення лікаря.

Такого роду ідеї продовжували розвиватися і у 18 столітті. Так, Йоган-Петер Франк в своїй роботі «Система ідеальної медичної поліції» 1788-го року писав, що перед одруженням майбутні чоловік та дружина повинні заприсягнути, що не мають ніяких спадкових хвороб, в той час як країна зобов'язана створити систему заходів для заохочення шлюбів між людьми з хорошою спадковістю, а союзи між особами з поганими спадковими рисами необхідно взагалі заборонити.

В Росії в 1722 році було прийнято Закон, який забороняв шлюб для людей з розумовими вадами. А представники науки 19 сторіччя взагалі пов'язували євгенічні практики з воєнною міцністю країни, в силу чого почали виникати розмови не лише про покращення біологічних якостей наступного покоління, а й про створення могутньої вищої раси, яка б винищила слабших та нижчих [2].

Як складова внутрішньої політики негативна євгеніка почала з'являтися з кінця XIX – початку XX століття і набула піку свого розвитку в 30-ті роки. У ці часи вона була частиною соціальної інженерії, за словами прихильників, дуже міцно пов'язаної з іншими її складовими. Сучасне розуміння такого явища в науці як і сам термін «євгеніка» було започатковано в другій половині 19 століття англійським вченим психологом Френсісом Галтоном.

Галтона в його науковій роботі сильно надихали вчення його напів-кузена, Чарльза Дарвіна про еволюцію. На базі Дарвінізму та теорії «природного відбору» (хоча сам Чарльз Дарвін не погоджувався з вченням), Френсіс Галтон переконував, що бажані людські якості є спадковими рисами. В 1863 році він сформулював базові принципи євгеніки, запропонувавши вивчати явища, які можуть оптимізувати спадкові якості майбутніх поколінь (інтелектуальні та розумові здібності, здоров'я, обдарованість, талант тощо). Перші замальовки теорії було представлено в статті «Спадковий талант та характер» в 1865 році, які були більш глибоко досліджені автором в книзі «Спадкування таланту» в 1869-му, в якому він дійшов висновків про спадкування таланту. Він запровадив статистичний, генеалогічний, близнюків методи дослідження, а також тестову діагностику і анкетування [3, с. 118].

Сам же термін «євгеніка», автор ввів в 1883 році, через рік після смерті Дарвіна, в своїй книзі «Дослідження людських здібностей та їх розвиток» яка визначалася ним як наукова та практична діяльність з виведення покращених сортів культурних рослин та порід домашніх тварин, а також для охорони та покращення спадковості людини.

Після започаткування науки генетики, євгеніка стала асоціюватися з генетичним детермінізмом, вірою в те, що людський характер повністю або в своїй абсолютній більшості обумовлений генами, незалежно від освіти чи способу життя. Френсіс Гальтон також звернув увагу на нерівномірне розмноження різних верств населення: посилене серед простого люду і незначне серед аристократії. Він вважав, що «високообдаровану расу людей» можна вивести «шляхом відповідних шлюбів упродовж кількох поколінь».

Не дивлячись на свою контраверсійну природу та двояке сприйняття в наукових колах, в кінці 19-го та на початку 20-го століть, євгеніка була доволі популярною та навіть стала науковою дисципліною, що викладалася в багатьох коледжах та університетах та активно спонсорувалася з багатьох фондів тих часів. В 1907 році Гальтон визначив євгеніку, як науку, що вивчає всі фактори, які покращують вроджені якості раси». В тому ж році ним було створено Товариство Євгенічної освіти Британії, що стало першим свого роду в світі. В 1921 подібне товариство було сформоване і в Сполучених Штатах.

Англійський філософ і соціолог Герберт Спенсер (1820–1903) зазначав, що розвиток медицини і гігієни дає змогу вижити непристосованим особам, котрі обтяжують суспільство [4, с. 40].

Євгенічні ідеї привернули увагу в 1900-му році, коли англійський математик, біолог, філософ Карл Пірсон (1857–1936) прочитав лекцію «Про національне життя з точки зору науки» [5, с. 91]. Він був професором прикладної математики і механіки (з 1884 року) та євгеніки (з 1911 року) Лондонського університету. Разом з Френсісом Гальтоном учений став одним з основоположників біометрії. У 1904 році Френсіс Гальтон організував при Лондонському університеті Національну євгенічну лабораторію. У 1912, 1921 та 1932 роках відбулись міжнародні конгреси з євгеніки.

Три Міжнародні конференції з питань євгеніки відбулися в 1912 в Лондоні, в 1921 і 1932 в Нью-Йорку. На останній з вищеназваних, один з вчених прямо заявив, що, безсумнівно, якби в США Закон про стерилізацію застосовувався активніше, то вже менш ніж за сто років вдалося б викоринити 90% злочинів, ідіотизму, слабоумства, безумства та статевих збочень, не говорячи вже про багато форм дефективності та дегенерації.

Першим серед штатів, який прийняв закон про євгенічні практики стала Індіана в 1907 році. Одним з найсуворіших в даній сфері вважається закон Північної Кароліни, згідно якого стерилізації піддавалися всі люди з IQ нижче 70-ти. А біднякам, які добровільно погодились на стерилізацію, платили премію в 200 доларів.

У 1927 році політика стерилізації генетично «дефективних» людей була підтримана Верховним судом США у справі мешканки штату Вірджинія Керрі Бак (Carrie Buck), яка намагалася оскаржити рішення влади про її примусову стерилізацію [6].

У цілому примусова стерилізація, як захід негативної євгеніки, здійснювалася в США до 1974 року. В окремих штатах заходи негативної євгеніки відігравали одночасно як каральну, так і превентивну роль. Так, і до теперішнього часу особам, які вчинили злочини на сексуальному ґрунті, надається можливість заміни довічного ув'язнення добровільною хімічною кастрацією [7].

В Європі такого роду кастрація вперше була реалізована в 1925 році в Данії, за рішенням суду. З 1934 по 1976 роки програма примусової стерилізації «неповноцінних» реалізовувалася в Швеції. До числа країн, що схвалили, наприклад, закони про стерилізацію протягом 1907–1931 років належать Норвегія, Данія, Фінляндія, Сполучені Штати, Естонія, Вільне Місто Данциг, Швейцарія, Англія, Бермуди, Канада, Мексика, Японія, Німеччина, а також Радянський Союз. Починаючи з кінця 20–30-х років уряди названих країн проводили широкомасштабну політику, що містила елементи негативної євгеніки.

Аналіз різного роду джерел надає можливість визначити й функції негативної євгеніки як складової внутрішньої політики окремих держав. Перш за все, це превентивна функція, а саме запобігання народженню дітей в осіб, які вважались носіями дефектних генетичних ознак, та попередження народження дітей в осіб, які мають шкідливі звички (алкоголізм, асоціальна поведінка). Сюди також відноситься карально-репресивна функція, тобто вико-

ристання в якості додаткового покарання за злочин (переважно сексуального характеру). Варто відзначити регулятивну функцію в формі контролю за демографічною ситуацією (рівнем народжуваності). Не слід ігнорувати і економічну функцію, адже євгеніка передбачала заощадження державних коштів на утримання непрацездатних та їх лікування [8].

Не дивлячись на широку прихильність до євгенічних практик зі сторони науковців, активістів та політиків, все ж були й інститути, які негативно відносилися до них та виражали публічний осуд. Таким інститутом, в першу чергу, була католицька церква. В 20-х роках популярність цієї державної політики досягла такого рівня, що викликала стурбованість римсько-католицької церкви. В 1930 році Папа Пій XI видає буллу з її засудженням: *Casti connubii* [9].

На сучасне негативне її сприйняття нічого так сильно не вплинуло як період Нацистського режиму. Так звана «Нацистська євгеніка» відрізнялася тим, що базувалася на расистських соціальних політиках, якою виправдовували біологічне вдосконалення арійської раси, що здійснювалося через євгенічні практики та лежало в центрі нацистської ідеології. В тогочасній Німеччині, євгеніка була більш відомою під назвою «расова гігієна».

Окрім того, німецькі апологети покращання людського роду вбачали позитивні аспекти у війнах: нібито війна пробуджує сили нації, що дрімали, і народжуваність зростає до такого рівня, що покриває втрати у війні [10, с. 82].

Загальновідомо, що євгеніка була використана для виправдання злочинів, здійснених під час другої світової війни. Нині трагічні сторінки «расової гігієни» найчастіше асоціюються з терміном «євгеніка». Радикальні євгенічні погляди поділяли й багато визначних учених, зокрема лауреати Нобелівської премії: австрійський біолог, засновник етології Конрад Лоренц (1903–1989); французький хірург, трансплантолог Алексіс Каррель (1873–1944) та інші. На жаль, шлях від сумнівних теорій до їх жажливих впроваджень у практику виявився напрочуд коротким.

Люди, що підпадали під знищення згідно нацистської євгеніки проживали ізольовано в спеціальних державних установах, що називалося «життя, недостойне життя». Зокрема, в період з 1933 по 1945 роки примусовій стерилізації були піддані різноманітні «неповноцінні особи»: євреї, цигани, люди з відхиленнями розвитку, душевнохворі, комуністи і так далі. Пізніше було прийняте рішення про більшу доцільність їх фізичного знищення. Більше 400 тисяч були піддані примусовій стерилізації, а ще 300 тисяч були позбавлені життя згідно Акту T4 (програма з масових евтаназій).

Саме нацистська Німеччина використала найширший спектр засобів негативної євгеніки. Основними засобами реалізації негативної євгеніки в політиці були: заборона шлюбів з представниками інших «нижчих» рас; заборона шлюбів з представниками інших національностей; заборона спільного проживання; обов'язковий медичний огляд майбутнього подружжя; примусова стерилізація та кастрація; примушування до «добровільної стерилізації»; активна евтаназія; сприяння народженню та вихованню дітей від осіб, що пройшли «расовий відбір»; оперативне «лікування» осіб з негетеросексуальною орієнтацією; заборона на еміграцію особам, які мають спадкові, психічні захворювання та не спроможні себе утримувати [8].

Закон для попередження спадкування хворого потомства (Law for the Prevention of Hereditarily Diseased Offspring), що набув чинності в 1933 році, дозволяв стерилізацію будь-якого громадянина, який згідно висновку «Суду генетичного здоров'я» страждав від списку генетичних розладів.

Закон про спрощення системи охорони здоров'я (The Law for Simplification of the Health System) від 1934 року запровадив такий орган як Інформаційні центри з генетичної та расової гігієни, а також «Офіси здоров'я». Закон також описував звинувачення та оцінку осіб, які були в результаті відправлені до Судів генетичного здоров'я.

Після того, як нацисти прийняли в 1935 році Нюрнберзькі закони, стало обов'язковим для обох партнерів у шлюбі проходити тестування на наявність генетичних захворювань з метою збереження «чистоти» Арійської раси.

Після Нюрнберзького Процесу та послідуєчого кодексу, а також прийняття Загальної декларації прав людини Євгенічні практики втратили таку популярність та почали все більше засуджуватися.

Країни-члени Ради Європи та інші країни, підтримуючи Загальну Декларацію прав людини 1948 року, Конвенцію про захист фундаментальних прав та свобод людини 1950 року, підписали Конвенцію про біомедицину і права людини 2005 року.

Окрім цього, існують також і інші міжнародні документи по даній тематиці:

- Загальна декларація про геном людини та права людини, ЮНЕСКО, 1997 р.;
- Конвенція про захист прав та гідності людини в зв'язку з застосуванням досягнень біології та медицини;
- Конвенція про права людини та біомедицину, Рада Європи, 1997 р. та додаткові протоколи до неї: про заборону клонування людини, про трансплантологію та біомедичні дослідження;
- Загальна декларація про біоетику та права людини, ЮНЕСКО, 2005 р.;
- Декларація про клонування людини, ООН, 2005 рік;
- Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації (1964 року, в останній редакції 2000 року) «Етичні принципи проведення наукових медичних досліджень за участю людини».

В силу ореолу поганої репутації, що був створений нацистами навколо євгенічних практик, практично ніхто не наважується назвати політику заохочення розмноження більш розумних, здорових громадян євгенікою. Хоча такого роду політика проводиться в деяких країнах, до прикладу, в Сінгапурі.

В жовтні 2015 року, Міжнародний Комітет Біоетики ООН висловився стосовно даної проблематики, що етичні проблеми людської генної інженерії не потрібно плутати з етичними проблемами євгенічних практик 20 століття. З іншого боку, дане питання залишається проблематичним, оскільки ставить під питання рівність людини і прокладає шлях для нових форм дискримінації та стигматизації тих, хто не хоче або не може собі дозволити застосування подібних технологій [11].

Причиною відродження євгеніки в ХХІ столітті є значні досягнення в галузі науки і техніки, що заклали базу для відродження старих соціальних практик на основі нових технологій. Як результат, однією з найбільш контрверсійних тем сучасності стала проблематика ліберальної євгеніки. На відміну від традиційної, ліберальна євгеніка як предмет свого впливу має не генофонд нації, а тільки геном окремої людини. Відновлення євгенічного впливу на рівень окремого генома і навіть конкретного гена створює передумови для розвитку євгенічної політики, відповідно до якої головна роль відводитиметься не державі, а парі потенційних батьків або навіть окремому індивідові, який прагне створити свою покращену копію методом клонування. Таким чином, суть ліберальної євгеніки звернена до ідеології ринкового суспільства, до потреб покупця євгенічних послуг у «генетичних супермаркетах».

Таким чином, можна зробити висновок, що в майбутньому перспективи євгеніки як ідеї і як практики не будуть знищені, а переродяться з оцінювання та відбору людей в оцінювання та відбір біологічного матеріалу, що в свою чергу породить нові та істотні етичні та правові проблеми.

Список використаних джерел:

1. Гершензон С.М. Евгеника: 100 лет спустя / Гершензон С.М., Бужиевская Т.И. // *Человек*. 1996. № 1. С. 54-61.
2. Олена Бризгаліна. Історія євгеніки: пояснення термінів, спростування упереджень. *Демографія та расологія*, 2017. URL: file:///C:/Users/victo/Downloads/ictnt_2017_3_30.pdf (дата звернення: 09.03.2020)
3. Гальтон Френсис. Наследственность таланта. Законы и последствия. М.: Мысль, 1996. 270 с.

4. Караф-Корбутт К.В. Очерки по евгенике. *Санитария и гигиена*. 1910. Т. 1. С. 39–45.
5. История евгеники. *Гигиена и санитария*. 1913. Т. 8. № 13–14. С. 286–290, с. 287.
6. Supreme Court. Buck v. Bell 274 U.S. 200. Buck v. Bell (No. 292). Argued: April 22, 1927. Decided: May 2, 1927. 143 Va. 310, affirmed. URL: <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/274/200> (дата звернення: 09.03.2020).
7. The 2007 Florida Statutes: 794.0235 Administration of medroxyprogesterone acetate (MPA) to persons convicted of sexual battery. URL: http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=Ch0794/SEC0235.HTM&Title=%3E2006-%3ECh0794-%3ESection%200235#0794.0235 (дата звернення: 09.03.2020).
8. Евгеника: от утопии к науке и от науки к утопии. А.Я. Иванюшкин, Ю.Е. Лепин, В.И. Смирнов. *Российский педагогический журнал*. № 2. 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evgenika-ot-utopii-k-nauke-i-ot-nauki-k-utopii/viewer> (дата звернення: 09.03.2020).
9. Pius XI, Casti Connubii (31/12/1930) URL: http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casticonnubii.html (дата звернення: 09.03.2020).
10. Шапшев К.Н. Евгеника и расовая гигиена. *Профилактическая медицина*. 1925. № 7. С. 47–52.; Френкель З.Г. Грядущие проявления неотвратимых демографических последствий войны 1914–1918 гг. *Профилактическая медицина*. 1924. № 5-6. С. 79-86.
11. Тищенко П.Д. Новейшие биомедицинские технологии: философско-антропологический анализ (Анализ идей либеральной евгеники Ю. Хабермасом). 2004. URL: <http://ec-dejavu.ru/e/Eugenics-2.html> (дата звернення: 09.03.2020).

ПОНОМАРЕНКО П. О.,

здобувач кафедри загальноправових

дисциплін

(Харківський національний університет

внутрішніх справ)

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.3>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Наукова стаття присвячена дослідженню та комплексному аналізу нормативно-правових засад страхової діяльності на українських територіях у складі Російської імперії.

З урахуванням доктринального дослідження встановлено, що страхове законодавство в Російській імперії складалося з двох груп нормативно-правових актів. Першу групу становили загальні закони, що регулювали діяльність всіх страхових організацій, незалежно від характеру здійснюваних ними операцій (Звід законів, Положення про нагляд за діяльністю страхових установ та товариств). Другу групу становили спеціальні закони, які представляли собою законодавчі або адміністративні акти, під назвою «Положення», «Статути» і регулювали діяльність окремих страхових підприємств або певну галузь страхування. В цілому, велика кількість нормативно-правових актів, що відносяться тільки до діяльності окремих товариств, і відсутність базового закону в сфері страхування можна вважати недоліком системи страхового законодавства. Крім законодавчих актів, в зазначений період, важливу роль в правовому регулюванні

